

ایران و سازمان سیا

داریوش بایندر

ایران و سازمان سیا

بازنگری در سقوط دولت مصدق

ترجمه بهمن سراجیان

بنگاه ترجمه و نشر
کتاب پارسه

سرشناسه: بایندر، داریوش، ۱۹۳۹-م. Bayandor, Darioush

عنوان و نام پدیدآور: ایران و سازمان سیا؛ بازنگری در سقوط دولت مصدق / ترجمه بهمن سراحیان.

مشخصات نشر: تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۹۶ ص. مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۳-۱۳۷-۷

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: عنوان اصلی: Iran and the CIA: the fall of Mosaddeq revisited. 2010

یادداشت: کتابنامه

موضوع: مصدق، محمد، ۱۲۶۱ - ۱۳۴۵ / سازمان سیا - تاریخ

موضوع: ایران-تاریخ-پهلوی، ۱۳۲۰-۱۳۵۷-کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ / نفت-ایران-صنعت و تجارت-ملی شدن

موضوع: ایران -تاریخ-پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۵۷-سیاست و حکومت.

شناسه افزوده: سراحیان، بهمن، ۱۳۴۴ - مترجم.

رده‌بندی کنگره: DSR ۱۳۹۲ الف ۹/ب ۱۵۱۹

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۳۴۰۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۰۱۷۲۵

■ ایران و سازمان سیا؛ بازنگری در سقوط دولت مصدق

داریوش بایندر ترجمه بهمن سراحیان

آماده‌سازی و تولید: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

طراحی و گرافیک: پرویز بیانی چاپ و صحافی: آرمانسا

نوبت و شمارگان: چاپ اول ۱۳۹۴، ۷۰۰ نسخه قیمت: ۲۶۰۰۰ تومان

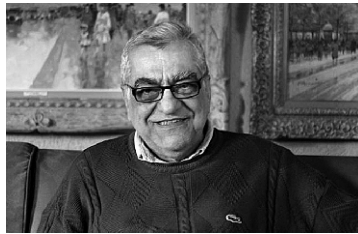
هرگونه بهره‌برداری از کتاب بدون اجازه ناشر ممنوع است.

بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

● تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان شهدای ژاندارمری شرقی، پلاک ۷۴

● طبقه دوم، تلفن، ۰۵ ۶۶۴۷۷۴

● www.parsehbook.com / info@parsehbook.com ●

داریوش بایندر

دیپلمات و کارگزار سیاسی ایران در دوره محمدرضا پهلوی. از سوابق او می توان به این موارد اشاره کرد: عضویت در دفتر نمایندگی ایران در سازمان ملل، مدیر دفتر منطقه ای امریکا در وزارت امور خارجه، مشاور سیاست خارجی نخست وزیری در سال های پایانی سلطنت پهلوی، هماهنگ کننده منطقه ای کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل در بنگلادش و کنگو و عضویت در دفتر هماهنگی اقدامات بشردوستانه.

تقدیم به نوه‌هایم مکس، تارا، آنجلیکا و آرتور به امید آن‌که
این کتاب برای آن‌ها پل باشد برای رسیدن به ریشه‌های شان

فهرست مطالب

تقدیر و تشکر.....	۱۳
مقدمه نویسنده.....	۱۷
مقدمه مترجم.....	۲۳
پیش‌گفتار:.....	۲۷
چگونگی شکل‌گیری ماجرا.....	۳۰
افسانه نقش سیا چگونه رشد کرد و جا افتاد.....	۳۳
چرا پرونده‌های سازمان سیا هنوز طبقه‌بندی شده باقی مانده‌اند.....	۳۹
پی‌نوشت.....	۴۳
فصل اول: زمینه.....	۴۹
نفوذ بیگانه به عنوان عامل محرک در عرصه سیاست ایران.....	۵۰
حزب توده.....	۵۳
بحران آذربایجان ۱۹۶۴-۱۹۴۵ / ۱۳۲۵-۱۳۲۴.....	۵۴
محمد رضا شاه پهلوی.....	۵۸

- ۶۰..... علما به عنوان یک نیروی سیاسی. اجتماعی
- آیت‌الله سیدابوالقاسم کاشانی، طلایه‌دار دخالت روحانیون [در سیاست]
- ۶۳.....
- ۶۷..... رزم‌آرا: پیش درآمد بحران ملی شدن نفت
- ۷۳..... پی‌نوشت
- فصل دوم: روی کارآمدن مصدق و بحران نفت**
- ۸۹.....
- ۹۰..... شکل‌گیری جبهه ملی
- ۹۳..... نامزدی مصدق برای نخست‌وزیری
- ۹۶..... دکتر محمد مصدق، نمای کلی
- ۹۷..... نخستین واکنش بریتانیا به ملی شدن صنعت نفت
- ۱۰۲..... برخورد اولیه آمریکایی با مناقشه نفت
- ۱۰۷..... صف بندی های سیاسی در تهران
- ۱۱۰..... روند ابتدایی مناقشه نفت
- ۱۱۳..... شکایت بریتانیا به شورای امنیت
- ۱۱۶..... مذاکرات نفت در واشنگتن
- ۱۱۹..... پیشنهاد بانک جهانی
- ۱۲۲..... برآوردهای اولیه
- ۱۲۵..... پی‌نوشت
- فصل سوم: دولت دوم مصدق (ژوئیه ۱۹۵۲ تا اوت ۱۹۵۳/ تیر ۱۳۳۱ تا مرداد ۱۳۳۲)**
- ۱۳۹.....
- ۱۴۲..... دولت مستعجل قوام و قیام مردمی ۳۰ تیر ۱۳۳۱/ ۲۱ جولای ۱۹۵۲
- ۱۴۶..... شکاف در میان طرفداران مصدق
- فرصتی برای برون رفت از بحران نفت: پیشنهاد مشترک ترومن
- ۱۴۹..... - چرچیل
- ۱۵۴..... اصلاحات مصدق و نظریه مشروعیت

۱۵۷	راهبرد دوگانه بریتانیا؛ چانه‌زنی و براندازی
۱۵۹	پنهان‌کاری
۱۶۳	روند چانه‌زنی
۱۶۵	قطع روابط سیاسی با بریتانیا
۱۶۶	آخرین تلاش‌ها برای حل مناقشه نفت
۱۶۹	روزی فراموش شده در حافظه جمعی ایرانیان
۱۷۳	پی‌نوشت
۱۸۷	فصل چهارم: سرایشی سقوط
۱۸۹	غائله نهم اسفند
۱۹۳	آیت‌الله العظمی بروجردی: تصویری کلی
۱۹۷	فضل‌الله زاهدی
۱۹۹	توطئه‌های داخلی
۲۰۰	ربودن رئیس شهربانی
۲۰۱	ارتباط: تی‌پی‌آزاکس و دسیسه داخلی
۲۰۵	تابستان پرمخاطره
۲۰۹	کسب رضایت شاه
۲۱۵	شکست کودتای تی‌پی‌آزاکس
۲۲۱	پی‌نوشت
۲۳۹	فصل پنجم: سرنگونی
۲۴۰	جمع‌شدن ایرهای توفان، ۲۵ تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲
۲۴۹	عقب‌گرد: حوادث منتهی به سقوط مصدق در ۲۸ مرداد
۲۵۶	نظارت سفارت آمریکا
۲۵۷	واپسین ساعت‌ها
۲۶۰	عامل نظامی در سقوط مصدق
۲۶۲	طراحی نظامی تی‌پی‌آزاکس و نقش افسران ایرانی

۲۶۷.....	پی نوشت
۲۸۳.....	فصل ششم: کالبدشکافی کودتای ۲۸ مرداد
۲۹۰.....	فعالیت ایستگاه سیا در تهران، ۲۵ تا ۲۸ مرداد
۲۹۳.....	نقش عوامل ایرانی
۳۰۲.....	شگفتی در واشنگتن
۳۰۶.....	آخرین دیدار هندرسن، سفیر آمریکا، با مصدق
۳۱۱.....	پول سازمان سیا
۳۱۴.....	سند سری مهجورمانده بریتانیا
۳۱۷.....	تحلیل سند سری بریتانیا
۳۲۲.....	کودتا، رستاخیز مردمی یا عنوانی دیگر؟
۳۲۵.....	پی نوشت
۳۳۹.....	فصل هفتم: جرقه از کجا زده شد؟
۳۴۲.....	حلقه مفقوده: شخصیتی به نام [آیت الله العظمی] بروجردی
۳۴۹.....	پی نوشت
۳۵۳.....	فصل هشتم: خلاصه و نتایج
۳۵۴.....	ساختار قدرت و تحرکات داخلی در اوایل دهه ۱۳۳۰ / ۱۹۵۰
۳۵۷.....	حکومت مصدق
۳۶۲.....	مدیریت بحران نفت و بن بست نفتی
۳۶۴.....	توطئه های داخلی و خارجی
۳۶۹.....	کودتای تی پی آژاکس [۲۸ مرداد ۱۳۳۲] و پیامدهای آن
۳۸۰.....	نقش علما
۳۸۲.....	دلایل شکست مصدق
۳۸۵.....	کتاب ها و نشریات فارسی
۳۸۹.....	نمایه

تقدیر و تشکر

این پروژه در ادامهٔ بحث‌های آکادمیک و نیز خصوصی محافل داخلی ایرانی آغاز شد و در سایهٔ تشویق دوستان و استادان بسیاری که نسخه‌های اولیه را خوانده بودند، به شکل فعلی درآمد. از پروفیسور شهرام چوبین، مدیر مطالعات مرکز سیاست امنیتی ژنو، و چارلی ناس، مدیر سابق بخش ایران وزارت خارجه و کاردار اسبق آمریکا در تهران، به خاطر تشویق و تأیید انتشار این کتاب سپاسگزارم. از پروفیسور هوشنگ نهاوندی، استاد سابق دانشگاه تهران و پاریس و رئیس گروه، که دیدگاه‌های مفیدی را عرضه نمودند، متشکرم. از پروفیسور مارک گازیوروسکی، سرپرست مورخان این فصل از تاریخ ایران، که مهربانانه و با شکیبایی نسخهٔ اولیه را خواندند و اظهار نظر کردند و لازم به ذکر نیست که مواضعشان تا چه حد در نوشته‌های باارزش و مفصل‌شان منعکس است، نیز کمال امتنان را دارم. و نیز مایلم از پروفیسور پرواندا آبراهامیان از کالج باروچ علی‌رغم مخالفت‌هایی که با

برخی نکات این کتاب داشتند، ولی انتشار این اثر را توصیه نمودند و کریم سجادی‌پور از بنیاد کارنگی که سخاوتمندانه از بذل دقت، تشویق و حمایت فرونگذاشت، سپاسگزاری کنم.

از اردشیر زاهدی که بازیگر کلیدی در حوادث منجر به سقوط مصدق بود و بعدها وزیر خارجه شاه، دو بار سفیر ایران در واشنگتن و نیز سفیر ایران در لندن شد، به خاطر بذل وقت و انجام مصاحبه و در اختیار گذاشتن چند عکس از آلبوم شخصی خود، بسیار متشکرم. از فرهاد شیرزاد از انتشارات آیکس واشنگتن که با مهربانی بازتولید رسمی برخی عکس‌های مفید تاریخی از خاطرات زاهدی را در ۱۳۸۵/۲۰۰۶ برعهده گرفت و چاپ کرد و نیز فرخ درخشانی از بنیاد آفاخان در ژنو، نیز سپاسگزارم. و نیز مایلم از استفان لانگلی، شاهد عینی وقایع ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، که دیده‌هایش و نیز عکسی با ارزش از مجموعه شخصی خود را در اختیار من گذارد، تقدیر نمایم. کتابخانه بنیاد مصدق در ژنو که دسترسی مرا به مطالب با ارزش و منابع مهم، به خصوص به زبان فارسی فراهم نمود، نیز قابل تقدیر و تشکر است؛ به ویژه از مدیر و بنیانگذار برجسته آن، پروفیسور مجید بیات، ممنونم. کتابخانه رئیس جمهور هری ترومن هم که با مهربانی انتشار رسمی تعدادی از تصاویر آرشیوی سفر دکتر مصدق به نیویورک و واشنگتن در مهر - آبان ۱۳۳۰ / اکتبر - نوامبر ۱۹۵۱ را پذیرفت، شایسته تقدیر است. من خود را مدیون چلسی میلر از کتابخانه رئیس جمهور آیزنهاور به خاطر کمک بی‌شائبه اش می‌دانم.

از دوستان و همکاران سابقم، ایرج امینی، جمشید انوار، سعید امیردیوانی، بیژن دولت‌آبادی، دکتر احمد مینایی، پرویز مهاجر، علی صیرفی و دکتر احمد تهرانی که نسخه‌های اولیه این کتاب را خواندند و اظهار نظرهای مفید و تشویق‌های سودمندی را به من ارائه دادند،

بسیار متشکرم. در انتها، از آناندی رازانایگام، همکارم از دوران کار در سازمان ملل، که خود نویسنده کتاب ارزشمندی در مورد افغانستان است و نیز از ژان سوایر، داوطلب سرویس خارجی آمریکا، پس از خواندن فصول برگزیده و دست‌نویس که مشاوره و ویراستاری باارزشی، ارائه کرد سپاس فراوان دارم.

مقدمه نویسنده

این کتاب کوششی است برای به تصویر کشیدن دوران نخست وزیری ۲۷ ماهه دکتر محمد مصدق تا بتوانیم با روشنگری بیش تر دربارهٔ حوادثی که در ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به سقوط وی انجامید، بی طرفانه قضاوت کنیم. حادثه‌ای که بی شک سرنوشت ایران را عوض کرد و شاید در مقیاسی وسیع تر بر صحنهٔ جهانی نیز تأثیر گذاشت. به یقین این رخداد گسلی بود که ایرانیان را به مدت چندین نسل از یکدیگر جدا کرد و به دلایلی که در پیش‌گفتار به تفصیل آورده‌ام، تأثیرهای آن هنوز باقی است. به علاوه، با جمع‌بندی بررسی‌های مکرر این واقعه در رسانه‌ها و حجم زیاد انتشارات آکادمیک و شبه آکادمیک، هنوز این واقعه جاذبهٔ ذهنی و اهمیت سیاسی خود را حفظ کرده است. در حقیقت، در تاریخ معاصر خاورمیانه، حوادثی که چنین نفوذ تاریخی دارند، بسیار اندکند. به هر حال، اولین پرسش این است: چرا باید این فصل از تاریخ را دوباره بنویسیم؟

پروفیسور ویلیام راجرلویس که در سال ۱۳۸۲ / ۲۰۰۳ برای پروژه‌ای در مورد سرنگونی مصدق مقاله می‌نوشت، فصلی از کتاب خود را با یک هشدار تأمل برانگیز آغاز کرده بود: سقوط دولت مصدق در مرداد ۱۳۳۲ / اوت ۱۹۵۳، موضوعی است که گاه باید آن را مجدداً ارزیابی کرد... فاصلهٔ بیش‌تر و دسترسی وسیع‌تر به مطالب آرشیوی، انسان را به نگاهی بی‌طرفانه به این موضوع تشویق می‌کند، موضوعی که هنوز مشحون از فرضیات ایدئولوژیک است.

وقتی در زمستان ۱۳۸۵ / ۲۰۰۶ مقدمات کتاب حاضر را آماده می‌کردم، تقریباً همین برداشت‌ها ذهنم را مشغول کرده بود، زیرا دانشجویی بودم علاقه‌مند به تاریخ معاصر ایران، و با ادبیات دوران مصدق نیز کاملاً آشنا. به‌خصوص انتشار کتابی نوشتهٔ کرومیت (کیم)^۱ روزولت در ۱۳۵۷، که در آن زمان معروف به مهندسی ضربهٔ نهایی به دولت مصدق بود، سبب شد نمایش ظالمانه‌ای که در ۲۸ مرداد ۱۳۲۲ باعث سرنگونی او شد، درک و همدلی بیش‌تری پیدا کند. تحت تأثیر «افشاگری‌های» این کتاب و بی‌شک با فرو افتادن رژیم سلطنتی در ایران، ۲۵ سال بعد از وی حجم وسیعی از کتاب‌ها، مقالات و نوشته‌ها به بازار آمد. بورسیه‌هایی در آمریکا و انگلستان برای تحقیقات وسیع و مفید به راه افتاد که شامل مصاحبه‌هایی با مأموران سیا، اینتلجنس سرویس و ام‌آی‌سیکس درگیر در کودتای ۱۳۳۲ می‌شد. خاطرات منتشرشده در ایران و جاهای دیگر توسط مخالفان یا بازیگران جنبی کودتا باعث غنای ادبیات این واقعه شده، اما این حجم مؤثر از کارهای علمی، به عقیدهٔ من، از مفروضات ایدئولوژیک به دور نبوده است. و به قول پورفیسور لوئیز، پس از نیم‌قرن هنوز مطالب و اسناد مربوطه از طبقه‌بندی خارج نشده است.

در سال ۱۳۷۹ / ۲۰۰۰، تاریخچهٔ سری و داخلی سیا در نشریهٔ

نیویورک تایمز درز کرد که اولین گزارش رسمی از عملیات سیا در ایران طی سال ۱۳۳۲/۱۹۵۳ بود. بیش تر حجم این گزارشی که درست یک سال پس از آن واقعه نوشته شده، به عملیات تی پی آژاکس می پردازد که به توطئه کودتای نافرجام علیه مصدق در واپسین ساعات ۲۵ مرداد ۱۳۳۲/۱۵ اوت ۱۹۵۳ معروف است. پوشش تاریخیچه داخلی از حوادث پس از این اقدام به کودتا و ارتباط آن ها با فعالیت های انجام شده توسط ایستگاه سیا در تهران، عمداً مبهم است. تاریخیچه داخلی سیا عمداً بسیاری از چیزها را جانداخته و حتی ارتباط عملیات سیا در تهران و حوادث حاصل از سقوط دولت مصدق در ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ را پنهان داشته است. این امر متناقض با سند سیا است که نشان دهنده اظهارات عاملان میدانی و به خصوص کیم روزولت است، ولی خواننده ای که اطلاعات وسیعی ندارد، شاید به راحتی گزارش را تأیید ادعاهای بعدی روزولت فرض کند.^۲

در ذهن دیرباور من، یک جای کار نقص داشت. روایت روزولت در کتاب ضدکودتا، در اصل خود چیزی غیرواقعی داشت و بی شباهت به قهرمان بازی های شخصیت داستان نیست که یک تنه در محیطی خصمانه با عملیات محیرالعقول پیش می تازد. این قهرمان آمریکایی که در ابتدا عقب نشینی کرده بود، مجدداً دورخیز می کند و پیروزی را در کمتر از ۴۸ ساعت، از چنگ و دندان شکست می قاید. از طرف دیگر، این ادعای شاه نیز که سقوط مصدق را از عواقب یک رستاخیز مردمی (قیام ملی) دانسته بود، چندان باورنکردنی نیست.

در جریان سقوط مصدق حلقه گمشده چه بود؟ این چالش شماره یک بود که می بایست بر آن فائق می آمدم و کتاب حاصل چنین تلاشی است. در فصول ۵، ۶ و ۷ شواهد و اسناد فراوان و تحلیل های زیادی در مورد موضوع اصلی ارائه شده است. در حالی که چهار فصل

اول توصیفی شماتیک از سابقه‌ای است که حوادث غمبار مرداد ۳۲ را به وجود آورده است. یافته‌های این مطالعه در فصل نتیجه‌گیری‌ها منعکس شده است. در درجه نخست، این کتاب براساس اسناد آرشیوی سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۲۲ / ۱۹۵۳-۱۹۴۳ است که به‌طور خلاصه به آن فراس (FRUS) می‌گویند و با مطالب چاپ‌شده و بیرون‌آمده وزارت خارجه بریتانیا همخوانی دارد. این اسناد هم‌چنین دوره‌ای از گسست روابط سیاسی بین ایران و بریتانیا را در برمی‌گیرد که در مهر ۱۳۳۱ / اکتبر ۱۹۵۲ اتفاق افتاد. تاریخچه داخلی سیا نیز مورد تجزیه و تحلیل و پردازش قرار گرفته و یک گزارش فوق سؤی بریتانیا به تاریخ ۱۱ شهریور ۱۳۳۲ / دوم سپتامبر ۱۹۵۳- که تا آن‌جا که من می‌دانم، تا امروز در کتاب‌های تاریخ مورد توجه قرار نگرفته و در اسناد از طبقه‌بندی خارج شده وزارت خارجه آمریکا چاپ شده است. (فراس ۱۳۳۳-۱۳۳۱ / ۱۹۵۴-۱۹۵۲. جلد پنجم) این سند که فقط دو هفته پس از سقوط مصدق نوشته شده است، هشت صفحه دارد و در بخش ششم به‌طور کامل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. علاوه بر منابع دولتی، خاطرات و بازگفته‌های مخالفان و طرفداران مصدق - کریمت روزولت و اردشیر زاهدی و برخی افراد جنبی مثل غلامحسین صدیقی، مظفر بقایی، نورالدین کیانوری، کریستوفر وودهاوس، ساموئل فال و دیگران نیز به‌طور کامل مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همان‌گونه که در مورد خاطرات رایج است، آن‌ها را بار و بنه شخصی، مخلوطی از واقعیات، لغزش حافظه و یا دورزدن‌های عمدی می‌دانند و بر عهده مورخ است که واقعیات و شبه واقعیات را غربال کند. تلاش برای چنین اقدامی، در بررسی اطلاعات موجود انجام شده است. پوشش مطبوعاتی رسانه‌هایی مثل نیویورک تایمز و تایم، اخبار رسانه‌های ایران و روزشماری فارسی و نیز مطبوعات فارسی‌زبان مورد